

INTEGROVANÝ PŘÍSTUP K INFORMACÍM PROSTŘEDNICTVÍM JEDNOTNÉ INFORMAČNÍ BRÁNY

Bohdana Stoklasová
Národní knihovna ČR

Pavel Krbec
Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy, Praha
s využitím podkladů Jiřího Pavlíka, Karolíny Košťálové a Jindřišky Pospíšilové

Dezintegrace informačních zdrojů a měnící se potřeby uživatelů

Dezintegrace informačních zdrojů není novým pojmem – v nejrůznějších souvislostech se o ní hovoří již několik desetiletí. S nástupem internetu a zrodem elektronických zdrojů dostupných prostřednictvím sítí však nabývá zcela nových rozměrů. Velké množství informačních zdrojů vzniká již přímo v digitální podobě a v jiné podobě neexistuje, kromě toho probíhá digitalizace stále většího množství dokumentů, které existují ještě ve své původní tištěné (případně jiné) podobě. Některé z těchto dokumentů lze stále používat paralelně v původní i digitální podobě, u jiných je možnost této volby omezena nebo zcela zaniká. Samozřejmě nás napadnou konzervační důvody neboli snaha o uchování kulturního dědictví, kdy digitální kopie je dostupná širší veřejnosti (v souladu s autorskými a/nebo licenčními podmínkami) a původní dokument pouze úzké skupině badatelů. Nedostupnost dokumentu v původní podobě může mít nejrůznější důvody. Opět se může jednat o důvody konzervační, kdy původní dokument je natolik poškozen, že musí být zcela vyloučen z užívání (smutný „koniec“ mnoha periodik), prostorové, kdy katalogy plně převedené do digitální podoby jsou stěhovány z veřejně dostupných prostor a uvolněné místo je využito jinak – většinou pro umístění počítačů. Zde se přidává ještě další důvod – elektronické katalogy poskytují v digitální podobě (zejména tehdy, dojde-li nejen k jejich skenování, ale k úplnému převodu do strukturované textové podoby) objektivně mnohem vyšší uživatelský komfort.

Subjektivní pohled jednotlivých uživatelů však může být velmi odlišný. Víme, jak těžce se mnozí uživatelé loučí s listkovými katalogy. Řada uživatelů v Národní knihovně ČR například dlouho preferovala hledání v obrazovém katalogu, který ve své původní podobě designem velmi připomínal skříně původního listkového katalogu, před možností vícehlediskového hledání v Alephu. Často uživatelé argumentují tím, že zatímco hledání v listkovém katalogu bylo vždy a všude zhruba stejné a nevyžadovalo žádné zvláštní dovednosti, hledání v online katalogech jednotlivých knihoven se velmi liší, systémy mají odlišné uživatelské rozhraní a dotazy je třeba klást různým způsobem. Jakmile uživatel vyhledávání v katalogu určité knihovny zvládne, je instalována nová verze systému a je možné začít znovu. Neméně těžce někteří uživatelé nesou náhradu klasických periodik předplatným elektronických periodik a řadu dalších novinek a „vylepšení“. Sortiment periodik dostupných prostřednictvím internetu je nepochybně mnohem bohatší ve srovnání s tím, co lze získat ve studovně „klasických“ periodik. Přesto jsou studovny periodik plné a statistiky využití elektronických zdrojů neuspokojivé. Důvody jsou podobné těm, které byly uvedeny v případě listkových a elektronických katalogů, u placených elektronických zdrojů navíc přistupuje nutnost opakovaného přihlašování, prověřování a odhlašování. Zatím jsme se zaměřili na skupinu uživatelů, pro kterou jsou změny spojené s postupnou automatizací služeb knihoven příliš rychlé, docela dobře by se bez nich obešla a nejráději by se vrátila do doby papírové. Tato skupina je stále velmi početná. Existuje však i druhá, diametrálně odlišná skupina uživatelů, kteří běžně používají internet, chtějí vše najít a získat pokud možno jeho prostřednictvím a – jak jsou z mnoha internetových služeb zvyklí – snadno a hned. Nespokojí se s uživatelsky nevlídným katalogem nabízejícím pouze informace o dokumentech, chtějí dostat přímo primární dokumenty, navigaci na související dokumenty a služby, chtějí dostat v soustředěné podobě komplexní informace k určitému tématu. Těm se naopak zdají změny ve službách knihoven pomalé, stěžují si na jejich těžkopádnost, nespolehlivost a nízký uživatelský komfort. Tato skupina postupně roste, ale roste poměrně pomalu, protože služby knihoven často pouze vyzkouší a pak své informační potřeby uspokojí jinak, mimo knihovny. Tento fakt by knihovny v žádném případě neměly podceňovat. Samozřejmě kromě těchto dvou extrémních skupin navštěvuje naše knihovny osobně i prostřednictvím sítí množství uživatelů, kteří patří někam mezi. To však nic nemění na tom, že knihovny se ocitají spolu s ostatními subjekty na „informačním trhu“ v jakési soutěži, musí nabízet nové a atraktivní služby a hledat své místo.

Knihovny a ostatní subjekty na „informačním trhu“

Na současném informačním trhu existuje celá řada subjektů zabývajících se tvorbou, získáváním, zpracováním a zpřístupňováním informací. Nakladatelé a vydavatelé, distributoři, knihovny, zprostředkovatelé informací (brokeři) atd. V médiích i na různých konferencích se vedou polemiky o tom, zda všechny tyto subjekty přežijí, zda jedny nahradí druhé, zda dojde k jejich boji, postupné konvergenci nebo jakési dělbě práce a spolupráci. Rozvoj internetu a rozšíření elektronic-

kého informačního trhu v posledních letech předčily všechna očekávání. Nenaplnily se ale prognózy o tom, že vzrůst počtu a významu elektronických zdrojů bude provázen poklesem počtu a významu zdrojů tištěných. Naopak – počet tištěných dokumentů roste a elektronické zdroje „vytlačují“ klasické zdroje pouze v některých oborech. V jiných zůstávají a patrně i nadále zůstanou trvalým základem tištěné dokumenty. Informační trh se tak stává velmi širokým a nepřehledným a žádný ze subjektů není schopen ho ovládnout. Je na něm dosti místa pro všechny a spolupráce a dělba práce se stávají nutností. Nebudeme se zde zabývat vztahem mezi knihovnami, nakladateli, vydavateli a distributory. Rozvoj spolupráce mezi těmito subjekty vyžaduje mnoho let

<<http://www.ifla.org/IV/ifla68/papers/126-140e.pdf>>

a my jsme teprve na začátku

<<http://www.ifla.org/IV/ifla68/papers/118-140e.pdf>>.

Tyto subjekty však neohrožují pozici knihoven. V této souvislosti se hovoří spíše o tzv. brokerech (zprostředkovatelích informací) nabízejících uživatelům služby špičkových parametrů „na míru“, jež knihovny nejsou schopny nabídnout. Tyto subjekty ale pokrývají (skutečně velmi kvalitně) pouze určitý segment informačního trhu – působí v bohatých, dynamicky se rozvíjejících odvětvích a jejich služby jsou velmi drahé. Jejich kvalitní služby vytlačily méně kvalitní služby knihoven v některých oborech a řadě zemí (jejich působnost je často nadnárodní), ale rozhodně netouží zlikvidovat knihovny jako konkurenci. Naopak na jejich služby spoléhají a váží si jich.

Je dobré sledovat nejen to, jaké služby zprostředkovatelé informací a další subjekty na informačním trhu sami nabízejí, ale i to, co očekávají od knihoven a kde vidí jejich místo, nezastupitelnost a sílu. Jedná se o budování kvalitních fondů jako solidní informační základny a kvalitní zpracování a zpřístupnění informací o těchto fondech (mj. je třeba dostat katalogy knihoven mimo tzv. neviditelný web), vytypování a podchycení kvalitních a stabilních zdrojů na internetu a integrované zpřístupnění všech zdrojů (tj. sekundárních informací o dokumentech i vlastních primárních dokumentů včetně možnosti jejich pokud možno okamžitého dodání). Velkou roli přikládají věcnému zpracování, na vytváření tzv. taxonomií pro řadu oblastí se významnou měrou podílejí právě knihovnici.

Knihovny určitě dobře obstojí na informačním trhu, pokud se budou držet svého poslání, kterým je výběr, získávání, zpracovávání a zpřístupňování fondů, ať již máme na mysli klasické fondy, nebo sbírky elektronických zdrojů. Pokud knihovny zůstanou ve svém základním poslání konzervativní a nebudou usilovat o jeho násilnou změnu poplatnou moderním trendům, svoji pozici neztratí, ale naopak upevní. Toto své základní a po staletí neměnné poslání – budování a zprostředkování paměti lidstva – musí ale naplňovat moderním způsobem, na principech otevřenosti a vzájemné kooperace.

Jednotná informační brána jako nástroj integrace informačních zdrojů – cíle a hlavní funkce

Z analýzy požadavků různých uživatelů služeb knihoven v elektronickém prostředí byly vybrány nejdůležitější, opakující se požadavky související s dezintegrací informačních zdrojů.

Knihovny by měly nabídnout svým uživatelům:

- integraci služeb bez opakovaného přihlašování a odhlašování v jediném, uživatelsky vlídném rozhraní,
- možnost klást dotazy jednotným způsobem a v jednotné podobě dostávat i výstupy a to jak informace o dokumentech, tak vlastní primární dokumenty
- možnost na základě získaných informací snadno získat nabídku dalších souvisejících informací a služeb
- možnost pracovat ve vlastním, předem nadefinovaném prostředí s předdefinovanými preferovanými zdroji.

Jinými slovy – většina toho, co dnes uživatele zatěžuje, by měla probíhat „v pozadí“.

V zájmu komplexního a zároveň diferencovaného zpřístupnění informačních zdrojů je třeba věnovat velkou pozornost problematice věcného zpřístupnění dokumentů:

- tematické vyhledávání jednotlivých dokumentů (zkvalitnění věcného zpracování nových dokumentů včetně internetových elektronických zdrojů)
- tematický „makropohled“ na fondy jednotlivých knihoven (vytvoření tematické mapy)
- kooperace při budování fondů – tematické profilování
- kooperace při budování tematických internetových bran.

Od těchto požadavků se odvíjejí hlavní cíle a priority projektu Jednotná informační brána, které lze shrnout do následujících oblastí:

- integrace heterogenních informačních zdrojů v jediném, uživatelsky vlídném prostředí
- jednotné věcné zpracování a budování souborů věcných autorit
- jednotný popis fondů českých knihoven metodou konspektu a spolupráce při jejich budování/využívání
- dělba odpovědností za cílené budování tematických bran.

Účastníci Jednotné informační brány aneb od pilotního projektu k projektu mezinárodnímu

Projekt Jednotná informační brána pro hybridní knihovny

<<http://jib-info.cuni.cz/dokumenty/branaprojekt.html>>

byl zahájen v roce 2001 jako společný projekt Národní knihovny ČR (NK) a Univerzity Karlovy (UK). Cílem projektu bylo vytvoření Jednotné informační brány (JIB), která umožní uživatelům jednotný a snadný přístup ke klasickým fondům knihoven i elektronickým zdrojům. Cílem původního projektu VaV bylo vytvoření JIB pro Národní knihovnu a Univerzitu Karlovu s tím, že po zprovoznění a otestování v těchto dvou institucích (pilotní fáze) budou přizvány ke spolupráci i knihovny další. Již během prvního roku řešení (2001) se ale k projektu připojila skupina dvanácti knihoven (pod vedením Státní technické knihovny) řešících projekt s obdobnou tematikou pro oblast STM – **Portál STM**

<http://jib-info.cuni.cz/o_nas/stm/jib-stm.html>.

Tím se projekt stal od počátku de facto projektem národní informační brány. Vzhledem k tomu, že technické a personální zabezpečení pilotního projektu neodpovídalo nově vzniklým požadavkům projektu s celonárodní dimenzí, byla pro Jednotnou informační bránu otevřena jedna z linií podprogramu **VISK 8 – informační zdroje**

<http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISK8Bra.htm>.

V současné době je projekt Jednotná informační brána tvořen třemi souběžně běžícími projekty. Je ukázkou účelného propojení a doplňování různých zdrojů financování pocházejících z různých resortů (VaV-MK a VISK-MK, LI-MŠMT). Aktivní zapojení do projektu zjednodušeně řečeno znamená, že katalogy a databáze zúčastněných knihoven jsou nebo brzy budou dostupné pro paralelní prohledávání a většinou také pro stahování záznamů prostřednictvím JIB. Uživatelé těchto institucí mají nebo brzy budou mít integrovaný přístup ke katalogům a databázím vlastní instituce i k dalším volným i placeným zdrojům (jsou jim nabízeny pouze ty zdroje, k nimž má jejich instituce přístup).

Novinkou je zapojení Souborného katalogu knihoven Slovenské republiky do JIB, čímž se stal projekt projektem mezinárodním.

JIB je samozřejmě volně přístupná i ostatním (pasivním) uživatelům, nabízí jim však pouze volné zdroje.

Možnost dvojího přístupu ilustruje vstupní obrazovka JIB:

The screenshot shows the JIB website interface. The browser window title is "Jednotná informační brána - Microsoft Internet Explorer". The address bar contains "http://www.jib.cz". The page layout includes a sidebar on the left with logos for CASLIN, Project summary, Informace o projektu, Nápořádě, and MetaLib. The main content area features a central logo for JIB with a globe background. Below the logo, there are two sections: "Neregistrovaní uživatelé" and "Registrovaní uživatelé". The "Neregistrovaní" section offers a search option without saving or preference settings. The "Registrovaní" section includes a login form with fields for ID, password, and institution (set to CNL), along with "Přihlásit" and "Registrovat" buttons. On the right, there is an "Aktuality" (News) section with several articles and a "Cena Inform 2002" announcement.

Následuje ukázka bohaté nabídky zdrojů pro předmětovou kategorii ekonomické vědy

Všechny zdroje	Prohledatelné zdroje	Odkazové zdroje
Ekonomické vědy, obchod		
Typ	Jméno zdroje	
☐ 	Fulltext	EBSCO FullText
☐ 	Fulltext	Ebsco - MasterFILE Premier FullText
☐ 	Fulltext	Ebsco - Newspaper Source FullText
☐ 	Fulltext	Ebsco - Regional Business News FullText
☐ 	Fulltext	Ebsco-Academic Search Premier FullText
☐ 	Fulltext	Ebsco-Business Source Premier FullText
☐ 	Bibliography	EconLit (SP)
☐ 	Fulltext	IDEAL (Academic Press) FullText
☐ 	Catalogue	MSVK Ostrava - katalog
☐ 	Catalogue	MU - katalog ESF-MU
☐ 	Bibliography	OCLC - ArticleFirst FullText
☐ 	Bibliography	OCLC - ECollections FullText
☐ 	Bibliography	OCLC - PapersFirst
☐ 	Bibliography	OCLC - ProceedingsFirst
☐ 	Fulltext	OCLC - WilsonSelectPlus FullText
☐ 	Fulltext	PQ - ABI/Inform FullText
☐ 	Fulltext	PQ - Acad. Research Lib. FullText
☐ 	Fulltext	PQ - Accounting and Tax FullText
☐ 	Fulltext	PQ - Asian Business FullText
☐ 	Fulltext	PQ - Banking Informat. Source FullText
☐ 	Fulltext	PQ - European Business FullText
☐ 	Fulltext	PQ - General Science Plus FullText
☐ 	Fulltext	PQ - Know@urope FullText
☐ 	Bibliography	PQ - PCI
☐ 	Bibliography	PQ - PCI Full Text FullText
☐ 		PQ - Reference FullText
☐ 	Fulltext	PQ - Social Science Plus FullText
☐ 	Fulltext	Springer Link (Springer) FullText
☐ 	Catalogue	TUL Ukn - katalog knih
☐ 	Catalogue	Uk UPa - katalog

kteřá se ovšem pro uživatele institucí nezapojených do projektu zredukuje pouze zhruba na polovinu volně přístupných katalogů a databází.

Volně přístupné zdroje:

- CASLIN souborný katalog ČR
- Souborný katalog Univerzity Karlovy
- katalogy NK ČR (NKC, KKL, SLK)
- katalog Vědecké knihovny v Olomouci
- katalog Moravské zemské knihovny
- katalog Státní technické knihovny
- katalog Krajské vědecké knihovny v Liberci
- katalog Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě
- katalog Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje
- katalog Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice
- katalog Národního filmového archivu
- *katalog AMU – hudební fakulty – probíhá testování a úpravy konverze na straně AMU*
- Súborný katalóg SR – monografie
- katalog Library of Congress
- DANBIB
- IDS Basel/Bern
- IDS Luzern
- IDS Nebis
- IDS St Gallen
- IDS Zürich Universität
- National Library of Norway
- SBN On-Line

- Statsbiblioteket
- University of California Digital Library
- ANL – články v českých novinách, časopisech a sbornících od r. 1991, Národní knihovna ČR
- ANAL – článková databáze od roku 1994, Vědecká knihovna v Olomouci
- AUT – báze autorit, Národní knihovna ČR
- další volně přístupné katalogy se průběžně testují

Licencované zdroje:

- Ebsco - Academic Search Premier, Business Source Premier, ERIC, Health Source : Consumer Edition, Master-FILE Premier, Medline, Newspaper Source (národní licence)
- ProQuest 5000 ABI/Inform (národní licence)
- SilverPlatter Medline Plus, Philosopher's Index, Embase (přístupné v UK)
- OCLC WorldCat, ArticleFirst, Ecollections, ERIC, NetFirst, PapersFirst, ProceedingsFirst (konsorcium OCLC)

Nyní se vraťme k českým zdrojům z hlediska zapojení institucí do jednotlivých grantových projektů. Katalogy a databáze podtržených institucí jsou již dnes v JIB dostupné, postupně se připojují další instituce, většina z nich by měla být připojena do konce roku 2002.

Projekt Jednotná informační brána pro hybridní knihovny (VAV-MK, 2001-2002)

- Národní knihovna ČR
- CASLIN – souborný katalog ČR
- Univerzita Karlova – souborný katalog

Portál STM (LI-MŠMT, 2001-2003)

- Státní technická knihovna
- Vědecká knihovna v Olomouci
- Národní lékařská knihovna
- Knihovna Vysoké školy chemicko-technologické v Praze
- Univerzitní knihovna Západočeské univerzity v Plzni
- Univerzitní knihovna Univerzity Pardubice
- Univerzitní knihovna TU Liberec
- Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje
- Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě
- Ústav výpočetní techniky MU
- Moravská zemská knihovna
- Ústřední knihovna VUT

VISK 8

- Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem
- Středočeská vědecká knihovna v Kladně
- Krajská knihovna Františka Bartoše, Zlín
- SKAT – souborný katalog
- Knihovna Uměleckoprůmyslového muzea v Praze
- Knihovna Národního technického muzea
- Nové knihy – Společnost pro literární noviny
- Knižní novinky – Svaz českých knihkupců a nakladatelů.

Probíhají jednání o integraci zdrojů Anopress, o připojení internetového knihkupectví Vltava (jako služby SFX) a o připojení zdrojů plných textů časopisu Ikaros.

Až dosud jsme se zabývali výčtem a ukázkami toho, co JIB v současné době nabízí svým uživatelům. Čtenáři příspěvku tak získali určitou představu o tom, jak „jednoduše“ JIB funguje. Jednoduché použití a další pro uživatele příjemné vlastnosti JIB jsou podmíněny existencí poměrně mohutného technologického i lidského potenciálu „v zákulisí“. Právě jemu budou věnovány následující kapitoly.

MetaLib a SFX aneb základní SW zajištění projektu

Zopakujme si nejprve požadavky na funkce JIB, které jsme uvedli v kapitole „Jednotná informační brána jako nástroj integrace informačních zdrojů – cíle a hlavní funkce“. Očekáváme, že JIB bude nabízet především:

- integraci služeb bez opakovaného přihlašování a odhlašování v jediném, uživatelsky vlném rozhraní
- možnost klást dotazy jednotným způsobem a v jednotné podobě dostávat i výstupy, a to jak informace o dokumentech, tak vlastní primární dokumenty
- možnost pracovat ve vlastním, předem nadefinovaném prostředí s předdefinovanými preferovanými zdroji
- možnost na základě získaných informací snadno získat nabídku dalších souvisejících informací a služeb

První tři požadavky jsou v bráně zajištěny pomocí systému Metalib, poslední, čtvrtý požadavek zajišťuje systém SFX.

Věnujme se nejprve prvním třem požadavkům.

Nejprimitivnějším nástrojem usnadňujícím vyhledávání jsou jednoduché informační portály, které většinou řeší jen otázku přihlašování. Jedná se většinou jen o seznamy heterogenních zdrojů (někdy tematicky strukturovaných nebo orientovaných) a uživatel si pouze vybere, který zdroj použije. S každým zdrojem pak uživatel zachází specifickým způsobem – formální tvar dotazu i forma odpovědi jsou pro každý ze zvolených zdrojů různé. Typickým příkladem je „Brána informací“, kterou UK, dnes již převážně z důvodů tradice, používá. (Jde opravdu o portál, nikoli o bránu, alespoň v naší terminologii.)

Univerzita Karlova v Praze
Brána k informacím

Vyhledat | OBI | Kontakty | Internet
Aktuality:

INFORMAČNÍ ZDROJE

víceoborové
lékařské
společenskovědní
přírodovědní
mat-fyz
sport/fitness
knihovny
univerzitní
kalendář akcí
abc rejstřík

CO UK NEMÁ

Informační zdroje

víceoborové

Web of Science Otevřít

Producent Institute for Scientific Information. Obsahuje: Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index*, Arts & Humanities Citation Index* za období: 1975-1999, data za rok 2000 jsou aktualizovaná týdně. Práce s databází je shodná s Current Contents. Další informace najdete na stránkách ISI u jednotlivých databází (viz odkazy).*

Journal Citation Report Otevřít

Souhrnná polytematická databáze zpřístupňuje údaje, které pomáhají vyhodnocovat a porovnávat odborné vědecké časopisy, uvádí nejčastěji vyžadovaný index - Impact factor. Databáze produkuje ISI.

JSTOR Otevřít

Digitální archiv retrospektivy vybraných vědeckých časopisů (přes 100 titulů). Je dostupná jako dar jstor.org Univerzitě Karlově do 31. 12. 2003 zdarma.

Proquest 5000 Otevřít

ProQuest 5000 zahrnuje databáze: Academic Research Library, ProQuest Social Sciences PlusText, ProQuest Education Complete, Career & Technical Education, ProQuest Medical Library, ProQuest Health, Pharmaceutical News Index, Applied Science & Technology, ProQuest Computing, ProQuest Telecommunications, ProQuest Religion, ABI/Inform Global, European Business, Asian Business, Accounting & Tax, Banking Information Source.

Seznam excerpovaných časopisů k jednotlivým databázím.

Ke službě PROQUEST patří také nadstavbová služba PROQUEST SITEBUILDER, umožňující vytvářet si uživatelské prostředí pro práci s PQ na míru.

EBSCO Otevřít

Plnotextová databáze článků z cca 3000 odborných, převážně anglicky psaných, časopisů a novin ze všech oborů.

Link Springer Otevřít

Databáze, která obsahuje cca 270 titulů plnotextových časopisů. Záznamy obsažené v databázi jsou určeny pouze pro osobní potřebu uživatelů, není povoleno systematické stahování a další šíření jednotlivých textů.

14. 1. 2003
LISA: přístup pro UK

14. 1. 2003
PsycINFO + PsycARTICLES

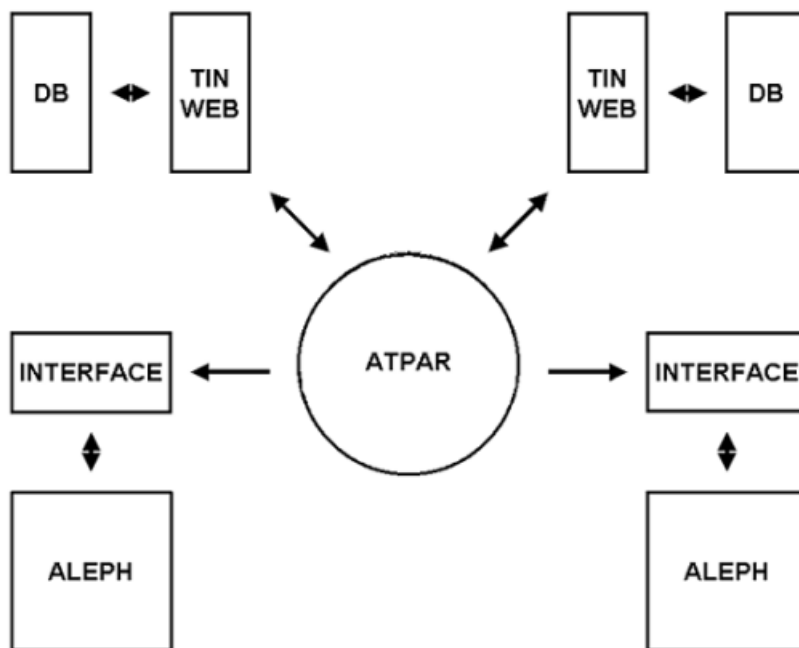
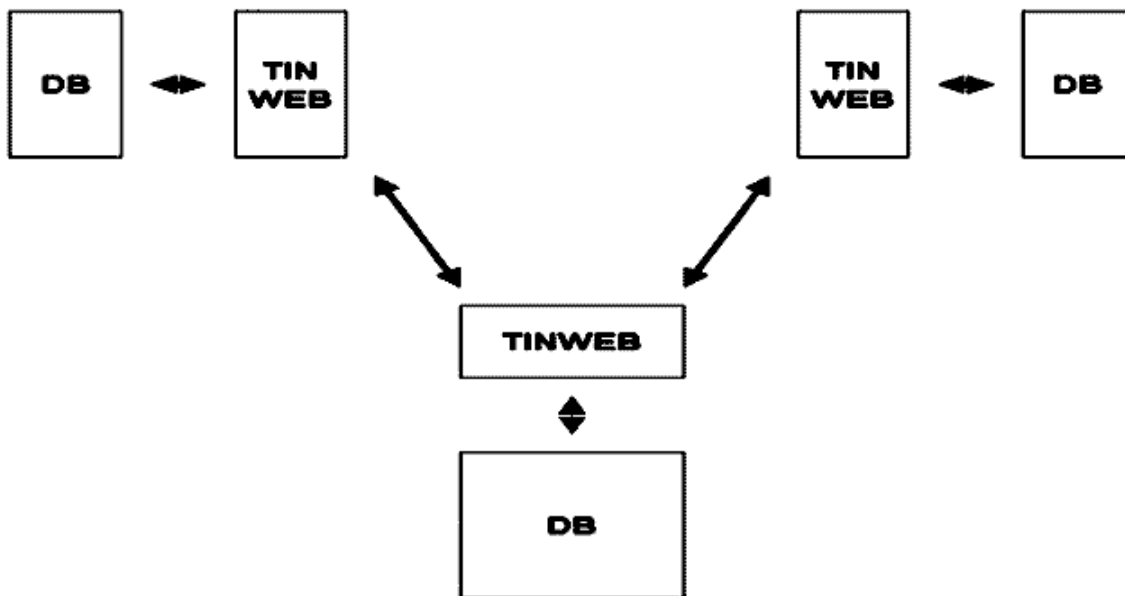
14. 1. 2003
Oxford Reference Online

14. 1. 2003
Ulrich's International Periodicals Directory

Nová databáze z oblasti medicíny: MICROMEDEX:
<http://micromedex.cuni.cz>

Portál nabízí určitým uživatelům z UK (těm, kteří mají IP adresy z univerzitního adresového prostoru) určité zdroje informací. Tyto zdroje jsou pro každého uživatele stejné a cizí návštěvníci portálem neprojdou. Nabízené zdroje mají povahu heterogenní.

Dalším nástrojem jsou paralelní prohlížeče homogenních zdrojů, případně paralelní prohlížeče omezené na pevný, obvykle malý počet zdrojů. Umožňují poslat jeden dotaz několika cílům a odpověď pak prezentují jednotným způsobem. Jako příklad lze uvést paralelní prohlížeče vyvinuté v ČR, a sice AT PAR a TINWEB. AT PAR je produkt patřící již historii – byl vyvinut ve spolupráci Masarykovy univerzity v Brně a Státní technické knihovny (Bartošek, Horák, Skenderija, Brno, Praha, 1998). Dokázal současně prohledávat katalogy provozované v systémech Aleph 300 a Tinlib. Druhým paralelním prohlížečem (OPACem) stále vyvíjeným a podporovaným je TINWEB (Horák, Hučín, Olomouc, 1997). TINWEB má dvě funkce – je to paralelní prohlížeč pracující nad databázemi systému T Series a zároveň i realizuje http rozhraní. Systémy T Series vybavené prohlížečem-rozhraním TINWEB mohou být paralelně prohledávány – viz následující obrázky.

Za povšimnutí stojí, že v případě prohlížeče TINWEB je rozhraní spolupracujících systémů stejné a zdroje jsou homogenní. Služby se nabízejí prostřednictvím každého ze zapojených knihovnických systémů, nabízejí se všem, ale nejsou pro všechny stejné. K některým službám (například k rezervacím dokumentů) mají přístup jen někteří uživatelé. V případě prohlížeče AT PAR je tomu jinak – systém pracuje s dvěma typy rozhraní, zdroje informací jsou sice heterogenní, ale jsou jen dva Aleph 300 a Tinlib. Centrální prohledávací systém se v tomto případě obrací s dotazem (forma dotazu je tedy, z hlediska uživatele, pro oba systémy stejná) na knihovní systémy jako na zdroje informací, odpověď pak zpracovává do jednotné formy.

V tomto kontextu stojí za zmínku i nástroj pro MVS ing. Písečného <<http://www.mvs.cz>>. Ten rozesílá paralelně dotaz do ještě pestřejší množiny systémů/katalogů. Na rozdíl od dále popisovaných nástrojů je tento systém uzavřený.

Bylo by samozřejmě pěkné mít k dispozici nástroj, který by měl vlastnosti portálu i paralelního prohlížeče. Takovýto nástroj by už splňoval ony tři na bránu kladené požadavky. Umožňoval by totiž:

- přistupovat jako portál k potenciálně neomezenému počtu HETEROGENNÍCH zdrojů ale VŽDY (z hlediska uživatele) jedním a jednotným způsobem a paralelně (jako to dělá prohlížeč)
- prezentovat výsledek VŽDY jedním, jednotným a přehledným způsobem
- rozlišit uživatele a předložit mu personalizovanou nabídku

A právě takovým nástrojem je MetaLib – systém, který v JIB používáme. Protože MetaLib obhospodařuje potenciálně neomezený počet zdrojů, musí samozřejmě obsahovat i prostředky na správu a popis (tedy katalogizaci) informačních zdrojů. Protože MetaLib nabízí personalizované služby, musí obsahovat i prostředky pro správu a popis uživatelů a jejich práv. Musí také obsahovat prostředky pro komunikaci se zdroji. Všechny tyto vlastnosti připomínají vlastnosti či moduly moderního knihovnického systému. Zdá se tedy přirozené, že firma ExLibris, tvůrce systému MetaLib, postavila tento systém na principech a technologiích, použitých ve svém knihovnickém systému Aleph.

MetaLib, alespoň tak jak jsme ho popsali, je tedy inteligentní paralelní prohledávač heterogenních informačních zdrojů – žádné jiné služby než služby související s vyhledáváním jsme zatím nespecifikovali ani nevyžadovali. Ale například o TINWEBu uživatelé vědí, že jim nabízí i jiné služby, než jen vyhledávání (nabízí např. i služby související s výpůjčkami). Bylo by tedy vhodné a příjemné, kdyby informační brána nabízela i další služby. Tyto služby je možné požadovat přímo od MetaLibu, ukazuje se však jako výhodné oddělit „systém pro poskytování přidaných služeb“ od systému vyhledávacího a zajistit jen kooperaci těchto systémů a umožnit, aby „systém přidaných služeb“ mohl existovat a pracovat i nezávisle na systému vyhledávacím.

Autonomní systém pro poskytování přidaných služeb byl vyvinut na univerzitě v Ghentu pod jménem SFX, ideovým otcem byl Herbert Van de Sompel. Firma ExLibris systém SFX odkoupila a dále ho rozvíjí. Ve spojení se systémem MetaLib (ale i samostatně) představuje SFX nástroj, který významným způsobem zvyšuje komfort a efektivitu práce s heterogenními informačními zdroji v prostředí internetu.

Dále stručně popíšeme, jak MetaLib a SFX pracují.

MetaLib

Z toho, co jsme již uvedli je zřejmé, že ideově se AT PAR a MetaLib neliší. Liší se ovšem rozsahem nabízených možností a univerzalitou zdrojů i přípustných rozhraní. MetaLib neprohledává jen katalogy, prohledává všechny obvyklé zdroje informací a není omezen na předem daná rozhraní. Komunikuje prostřednictvím protokolu Z39.50, ale může komunikovat (po dohodě a příslušné specifikaci) i pomocí rozhraní vlastního.

Typické prohledávané zdroje jsou katalogy, plné texty, databáze, archivy. Služby, které MetaLib nabízí, jsou personalizované, systém tedy musí mít prostředky a data nutná pro autentikaci a autorizaci uživatele. (Autorizací rozumíme kontrolu identity uživatele prostřednictvím loginu a hesla, případně přiřazení statutu „anonymní“. Autorizace slouží k otevření konkrétního personalizovaného uživatelského profilu. Autentikace je proces, který na základě loginu a IP adresy uživatele, jeho statutu, domovské instituce atp. přidělí podle vnitřního nastavení práva přístupu ke zdrojům.) Autentikace souvisí se zdroji – systém tedy musí udržovat a spravovat i údaje o zdrojích. Všechna tato data i procedury na jejich spravování jsou soustředěny v tzv. Znalostní bázi.

Znalostní báze

Mezi zdroji v rámci MetaLibu můžeme nalézt zdroje

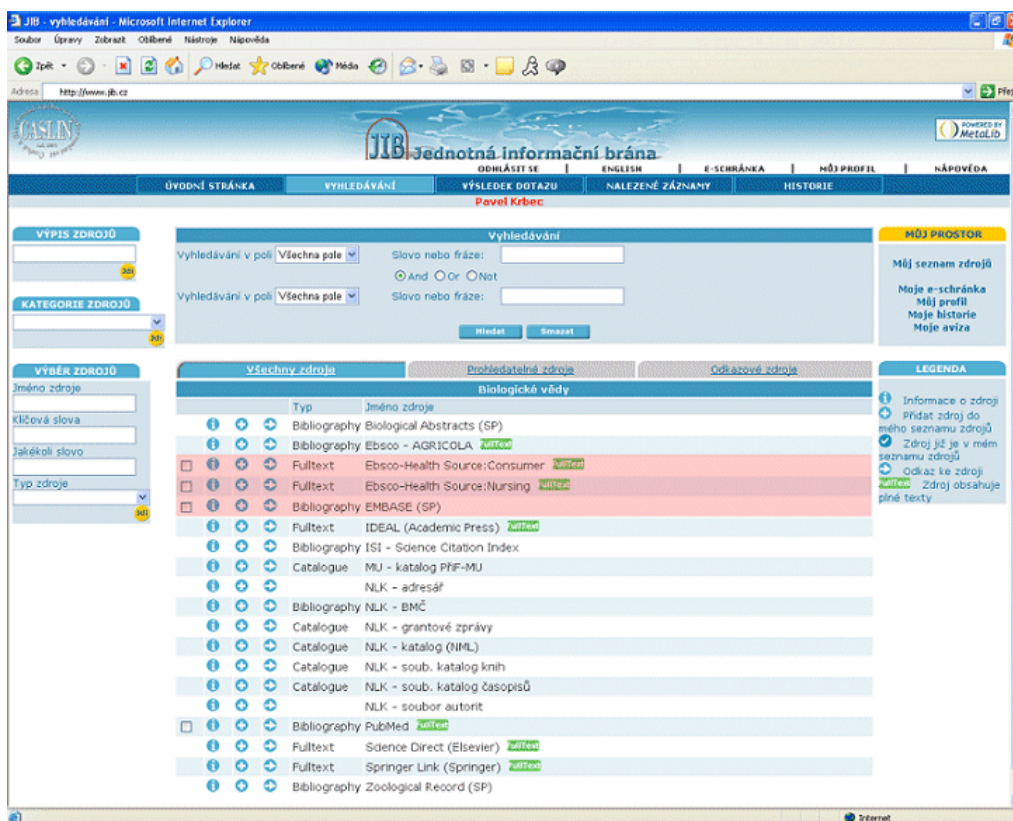
- volné
 - placené / licencované
- a nabízené služby může uživatel využívat jako uživatel registrovaný nebo neregistrovaný.

Přístup k licencovaným zdrojům je v současné době řešen na základě IP adres. MetaLib nabízí i další způsoby autorizace přístupu k placeným zdrojům, které nejsou nyní využívány (autorizace podle loginu, skupiny zdrojů, statusu uživatele, instituce).

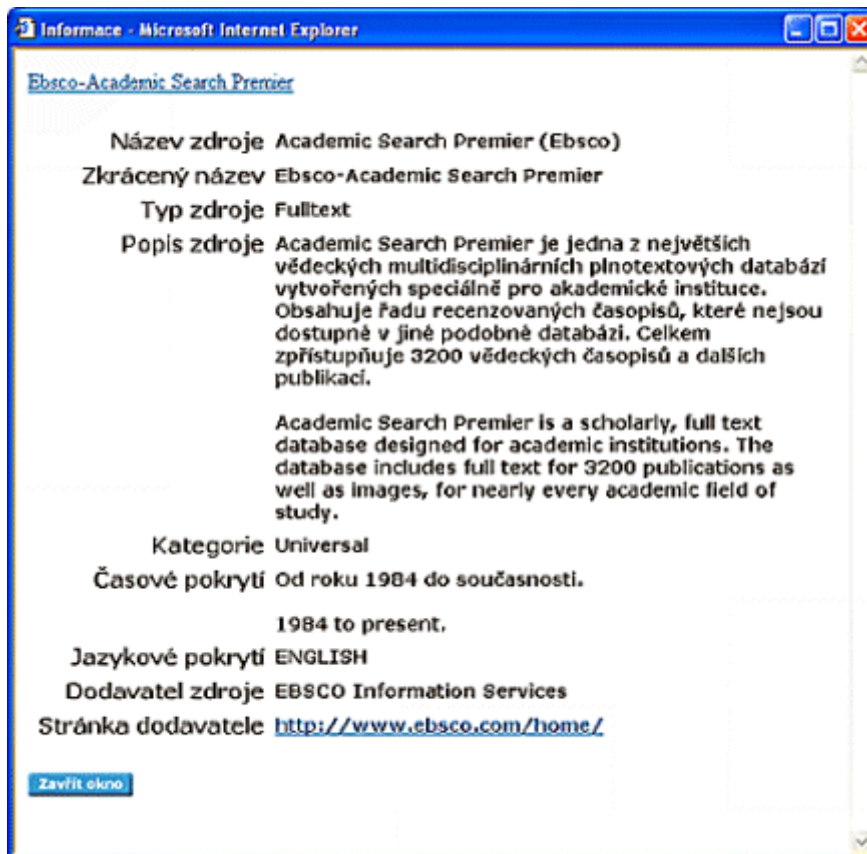
V praxi to znamená, že pokud vstoupí do JIB uživatel neregistrovaný, vstupující z „neznámého“ počítače, pak má k dispozici jen zdroje volné. Přistupuje-li z počítačů UK, získá přístup jak k volným zdrojům, tak i k těm licencovaným zdrojům, ke kterým má UK přístup. Ze svého „domácího“ počítače však bude mít přístup pouze k volným zdrojům. Přístup k licencovaným zdrojům z počítače mimo organizaci (knihovnu, univerzitu, ...) se řeší použitím proxy serveru nebo jiným přístupem do zabezpečené sítě „mateřské instituce“.

Na obrázku vidíme nabídku zdrojů v kategorii Biologické vědy pro neregistrovaného uživatele, který se přihlásil z počítačů na UK. Kromě volně přístupných zdrojů a zdrojů z národní licence Ebsco má k dispozici i báze EMBASE (SP).

A takto vypadá nabídka zdrojů v téže kategorii Biologické vědy pro uživatele, který pro vstup do MetaLibu využil počítače NK. V tomto případě může uživatel pracovat opět s volně přístupnými zdroji a zdroji z národní licence Ebsco a navíc i s bází ArticleFirst (OCLC).

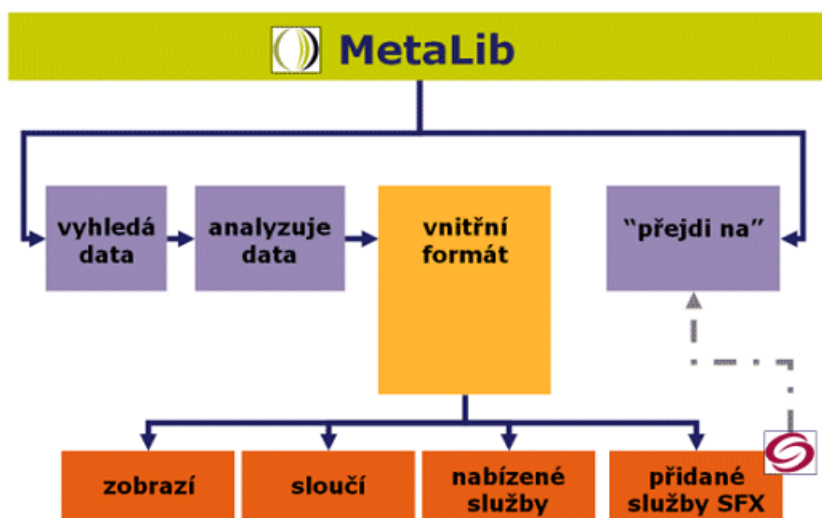

Část znalostní báze nazvaná „Popis zdrojů, informace o zdrojích“ obsahuje nástroje pro správu zdrojů a procesy nutné pro operace nad zdroji, a pak vlastní informace o zdrojích. Tyto informace o zdrojích lze rozdělit na dvě skupiny. První skupina obsahuje obecné údaje o zdrojích – ty pořizují (tedy katalogizují zdroje) a aktualizují pracovníci NK. Ve druhé skupině jsou pak informace nutné pro komunikaci se zdroji. Za tvorbu a aktualizaci v tomto případě odpovídá tvůrce MetaLibu, společnost ExLibris. Na obrázku, který následuje, je ukázka z katalogizovaného zdroje.

Jak jsme již uvedli, znalostní báze obsahuje i popis procesů, popis operací nad zdroji. V typickém případě totiž MetaLib přeformuluje uživatelský dotaz do forem vhodných pro zvolené zdroje, odešle dotazy zdrojům, přijme odpovědi (výsledky), převede je do svého formátu a zobrazí. Poté nabídne deduplikaci a případně, podle uživatelské volby, ji i provede. Obrázek, který následuje, znázorňuje práci MetaLibu se zdrojem poté, co uživatel zformuloval dotaz, který MetaLib převedl do formy akceptovatelné zdrojem a odeslal zdrojům.

Práce MetaLibu se zdrojem

Tento postup je ilustrován příkladem. Po zadání dotazu a vyhledání vrátil MetaLib tuto obrazovku:

Nelezené záznamy - Microsoft Internet Explorer

Adresa: http://www.jib.cz

JIB Jednotná informační brána

ÚVODNÍ STRÁNKA VYHLEDÁVÁNÍ VÝSLEDEK DOTAZU Pavel Krbec ENGLISH E-SCHRÁNKA MŮJ PROFIL NÁPověDA

Zobrazit vybrané záznamy | Uložit záznamy | Poslat e-mailem | Přidat do e-schránky | Upřesnit dotaz | Sloučit

Slovo z autora=(Řičan) AND Slovo z předmětu=(psychologie) AND Slovo z předmětu=(děti)

Záznamy 1- 10 z 21 Na záznam č.:

#	Autor	Název	Rok	Zdroj
1	Řičan, Pavel	Krotíme obrazovku : Jak vést děti k rozumnému užívání médií	1995	KVK Liberec - katalog knih
2	Řičan, Pavel	Dětská klinická psychologie	1995	NK - katalog (NKC)
3	Řičan, P.	[The Development and Treatment of Childhood Aggression]		NK - članková bibl. (ANL)
4	Šťastná, Zdena	Rána (zatím) lopatičkou		NK - članková bibl. (ANL)
5	Řičan, Pavel	Šikana i mezi kamarády		NK - članková bibl. (ANL)
6	Řičan, Pavel	Krutost mezi dětmi		NK - članková bibl. (ANL)
7	Řičan, Pavel	Kečupová kultura		NK - članková bibl. (ANL)
8	Řičan, P.	Krutost, psychoanalýza a pobouření		NK - članková bibl. (ANL)
9	Řičan, Pavel	Ovládněte obrazovku		NK - članková bibl. (ANL)
10	Řičan, Pavel	Krutost v mediálním věku		NK - članková bibl. (ANL)

Zde jsou již sloučené záznamy ve stručném zobrazení. Porovnávání záznamů se provádí na základě údajů z popisu dokumentu. V případě příliš velkých rozdílů v popisu dokumentu se záznamy nesloučí (např. záznamy č. 4 a 6). K plnému záznamu ve standardním formátu se dostaneme přes ikonu **vice**.

Úplný záznam - Microsoft Internet Explorer

Adresa: http://www.jib.cz

JIB Jednotná informační brána

ÚVODNÍ STRÁNKA VYHLEDÁVÁNÍ VÝSLEDEK DOTAZU Pavel Krbec ENGLISH E-SCHRÁNKA MŮJ PROFIL NÁPověDA

Slovo z autora=(Řičan) AND Slovo z předmětu=(psychologie) AND Slovo z předmětu=(děti)

Záznam 2 z 21

Zvolte formát: Standardní Původní Zkonvertovaný

Zdroj: NK - katalog (NKC)

Název: Dětská klinická psychologie Pavel Řičan, Dana Krejčířová a kolektiv

Autor: Řičan, Pavel | 933-

Další autoři: Krejčířová, Dana

Rok: 1995

Předmět: vývoj dítěte poruchy dětská klinická psychodiagnostika dětská klinická psychologie studie sborníky mentální retardace ohrožené děti osobnost postižené děti psychosomatické poruchy specifické poruchy školní zralost

ISBN: 80-7169-168-2 Grada ; brož.

Poznámka: Pozn.

MDT: 159.92
616.89
159.98
37.04

Vydání: 1. vyd.

Nakl. údaje: Praha Grada 1995

Popis: 398 s. il. 24 cm

Bibliografie: Bibliogr.
Věcný rejstřík

Nabídka přidaných služeb k tomuto záznamu se vytvoří po kliknutí na ikonu . Opravdu vytvoří, nikoli otevře – přidané služby se určí teprve po jejich vyžádání.

MetaLib – problémy a omezení

MetaLib je optimalizován pro prohlížeč Microsoft Internet Explorer verze 5.0 a vyšší. Přístup k některým volným zdrojům může být v určitém okamžiku nemožný. Je to způsobeno tím, že počet přístupových licencí k těmto zdrojům je v okamžiku pokusu o přístup vyčerpán. Některé problémy jsou způsobeny i nedodržováním standardů na straně producentů zdrojů nebo prostě jen tím, že vyhledávací stroje pracují u různých zdrojů různě. Podrobněji se o omezeních pojednává na [www stránkách JIB](http://jib-info.cuni.cz/index.php?sub=2&url=metalib/metalib_limity.html) <http://jib-info.cuni.cz/index.php?sub=2&url=metalib/metalib_limity.html>.

MetaLib – souhrn

MetaLib je nástroj, umožňující základní vyhledávání v heterogenních zdrojích, tzn. nabízející vyhledávání podle autora, názvu, předmětu, roku vydání a ISBN/ISSN. Pokud potřebujeme při zadávání dotazu kombinovat údaje např. o jazyku dokumentu případně originálu, nebo údaje o vydavateli, pak je na místě vyhledávat přímo v originálním prostředí jednotlivých zdrojů. Do MetaLibu může uživatel vstoupit buď jako **neregistrovaný uživatel**, nebo se můžete **sám registrovat** prostřednictvím jednoduchého formuláře.

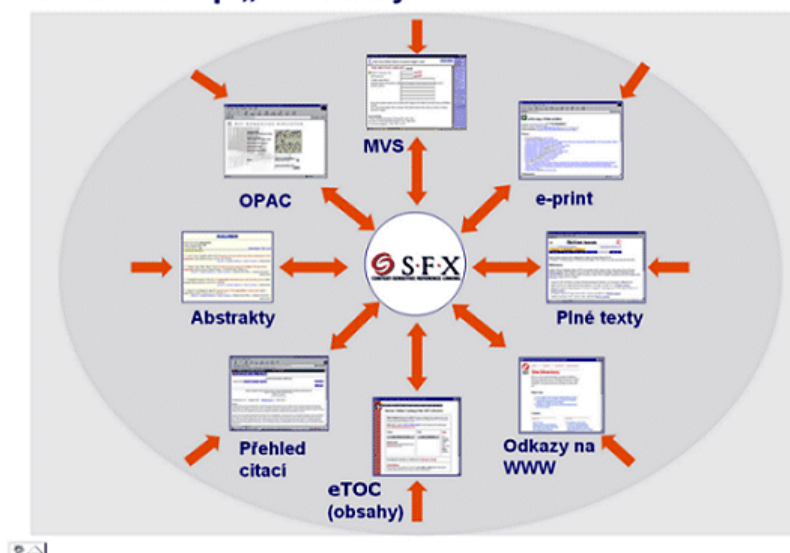
Pomocí MetaLibu jsou řešeny v JIB tyto otázky:

- kde hledat informace – viz tematický výběr zdrojů přístupných v JIB podle kategorií Konspektu
- jak přistupovat k licencovaným zdrojům prostřednictvím různých způsobů autorizace přístupu k těmto zdrojům, navíc různými způsoby podle preferencí zdrojových databází
- jak vytvořit dotaz – MetaLib vytváří uživatelsky vlnidné rozhraní, které je jednotné pro všechny zdroje
- jak se zbavit duplicity záznamů z více zdrojů – v MetaLibu je nástroj na slučování nalezených záznamů a odstraňování duplicity
- jak uchovávat dotazy, jejich výsledky a záznamy – registrovaní uživatelé si mohou v MetaLibu vytvořit vlastní profil, ukládat formulace dotazu a jeho výsledky, zároveň si mohou uchovávat z nabídky MetaLibu „oblíbené/nejvíce využívané“ zdroje

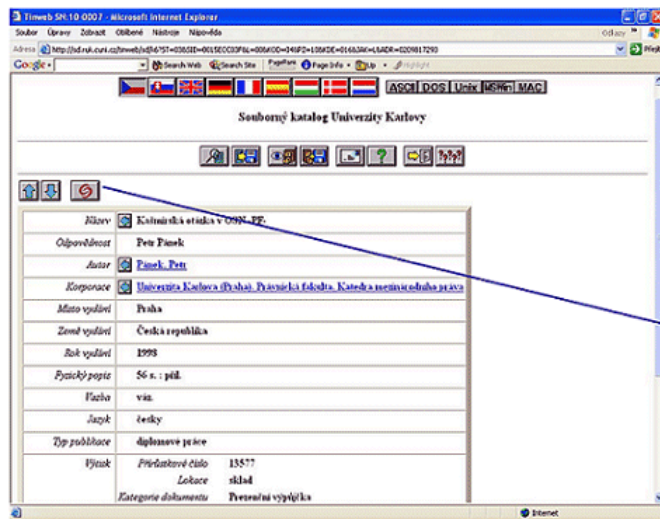
SFX

MetaLib je, jak jsme viděli, ideově jednoduchý. Systém SFX, systém pro nabídku přidaných služeb, je složitý. Abychom alespoň trochu nahlédli do toho, jak pracuje, budeme muset rozlišovat (a to dynamicky) entity informačního světa podle role, kterou jim v daném okamžiku přisoudíme. Entitu, prostřednictvím které jsme právě uskutečnili vyhledávání, tedy tu, ve které se právě nacházíme, budeme nazývat PRAMEN. Pramen nám může po provedeném vyhledání nabídnout další (přidané) služby. Místo, nebo entita, ve kterém se služba realizuje, se nazývá CÍL. Systém SFX se pak dá charakterizovat jako systém zajišťující a koordinující spolupráci pramenů s cíli (viz následující obrázek).

SFX: Princip „rozhledny“

Rozeberme pro ilustraci typickou nabídku přidaných služeb pramene OPAC (v našem případě to bude TINWEB). OPAC vyhledal záznam a nabídl prostřednictvím ikony SFX další služby, zatím nespecifikované. Pokud uživatel další služby aktivuje (tj. klikne na ikonu SFX), vygeneruje zdroj (tedy TINWEB) požadavek a odešle jej systému SFX. Požadavek má formu tzv. OpenURL a obsahuje jen metadata záznamu, identifikaci uživatele a identifikaci zdroje (viz následující obrázek).

Sestaví OpenURL, pošle metadata, ident. uživatele, ident. zdroje

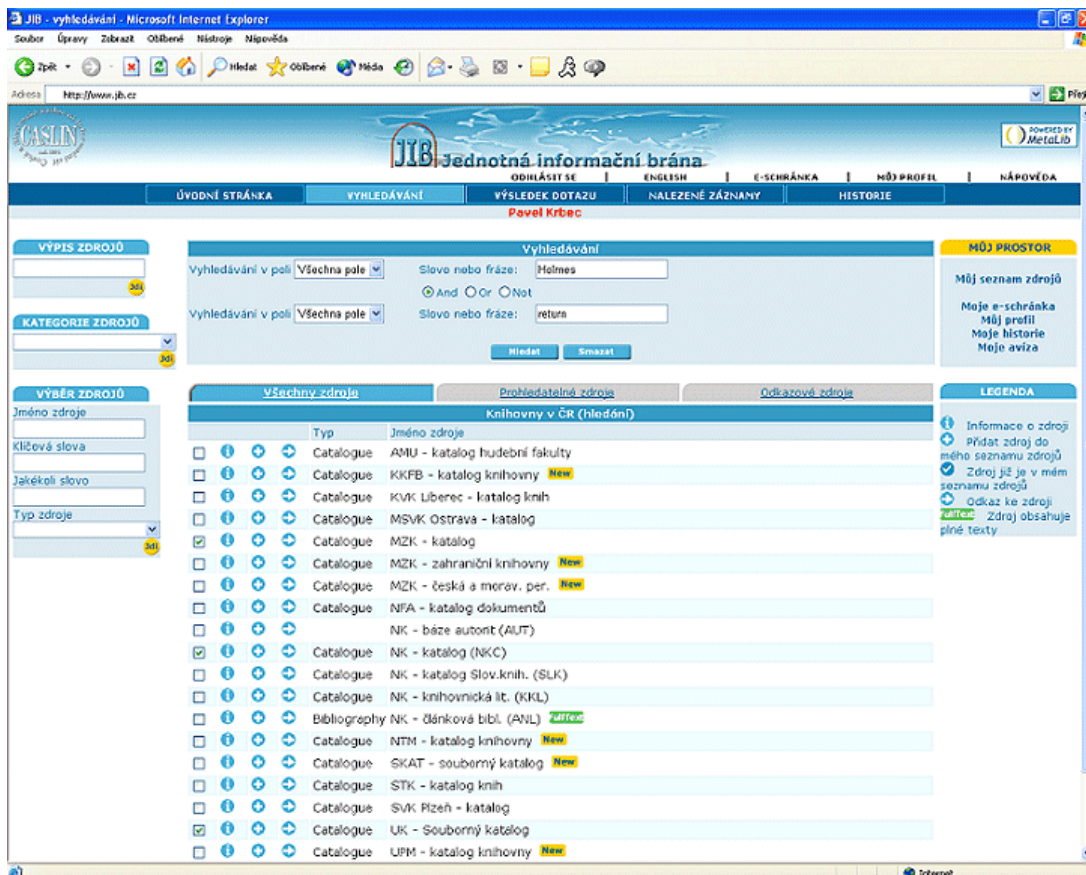

OpenURL (příklad):

http://octopus.ruk.cuni.cz:8888/sfx_local?sid=TinWeb:SKUK&genre=book&title=Ka%9Am%E1Drsk%E1+ot%E1zka+v+OSN+PF-&aulast=P%E1nek&aufirst=Petr&date=1998&pid=lp=octopus.ruk.cuni.cz,Port=9909,ServiceClass=ALL

OpenURL tedy neobsahuje žádné údaje o cílech. SFX server OpenURL zpracuje (disponuje podobně jako MetaLib znalostní bázi) a nabídne uživateli konkrétní přidané služby a to v závislosti na záznamu (proto se posílala metadata) a na uživateli (proto se posílala data identifikační). Uživatel pak může nějakou konkrétní službu aktivovat. Typickým pramenem je OPAC, mezi typické cíle patří databáze plných textů, služby dodávání dokumentů, MVS, služby internetových vyhledávačů.

Následující příklad ilustruje nabídku přidaných služeb. Příklad bude ilustrovat zejména použití systému SFX. Vyhledávané informace a služby se budou týkat publikace „The Return of Sherlock Holmes“. Nejprve se pokusíme publikaci vyhledat v MetaLibu prostřednictvím tohoto dotazu:

Dostaneme tento výsledek:

Úvodní stránka | Vyhledávání | Výsledek dotazu | Nalezené záznamy | Historie

Pavel Krbec

Zobrazit vybrané záznamy | Uložit záznamy | Poslat e-mailem | Přidat do e-schránky | Upřesnit dotaz | Sloučit

Jakékoli slovo=(Holmes) AND Jakékoli slovo=(return)

Záznamy 1- 10 z 11

#	Autor	Název	Rok	Zdroj
1	Doyle, Arthur Conan	The Return of Sherlock Holmes	1905	MZK - katalog
2	Doyle, Arthur Conan	Návrat Sherlocka Holmese	1990	MZK - katalog
3	Doyle, Arthur Conan	Další případy Sherlocka Holmese	1983	MZK - katalog
4	Doyle, Arthur Conan	The return of Sherlock Holmes	1907	NK - katalog (NKČ)
5	Doyle, Arthur Conan	The Return of Sherlock Holmes	1962	NK - katalog (NKČ)
6	Doyle, Arthur Conan	The Return of Sherlock Holmes	1954	NK - katalog (NKČ)
7	Doyle, Arthur Conan	Sherlock Holmes, His Adventures, Memoirs, Return, His Last Low and the Case-Book	1966	NK - katalog (NKČ)
8	Doyle, Arthur Conan	The Sherlock Holmes Illustr. Omnibus	1970	NK - katalog (NKČ)
9	Doyle, Arthur Conan	The return of Sherlock Holmes	1994	NK - katalog (NKČ)
10	Doyle, Arthur Conan	Návrat Sherlocka Holmese	1990	NK - katalog (NKČ)

Prostřednictvím ikony „více“ vybereme publikaci z NK:

Úvodní stránka | Vyhledávání | Výsledek dotazu | Nalezené záznamy | Historie

Pavel Krbec

Jakékoli slovo=(Holmes) AND Jakékoli slovo=(return)

Záznam 4 z 11

Zvolte formát: Standardní | Původní | Zkonvertovaný

Přidat do e-schránky | Uložit | Poslat e-mailem | S-F-X

Zdroj: NK - katalog (NKČ)

Název: The return of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle / simplified by Alan Pugh

Autor: Doyle, Arthur Conan, Sir, 1859-1930

Další autor: Pugh, Alan

Rok: 1987

ISBN: 0-582-54155-7

MDT: 820-32(081)=20

Vydání: 4. Impr.

Nakl. údaje: Harlow : Longman , 1987.

Popis: 58 s. il. 8°

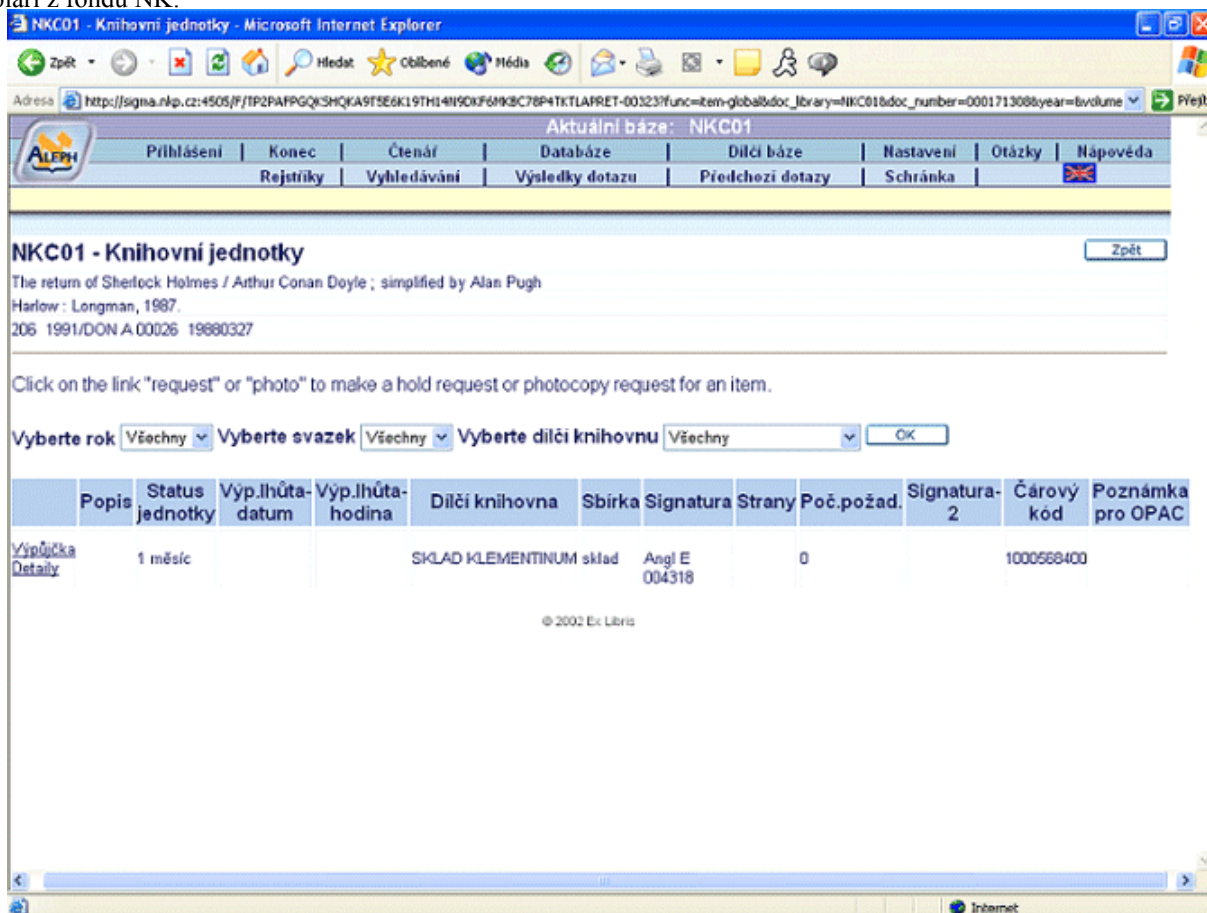
Edice/záhlaví: Longman Classics , Stage 3

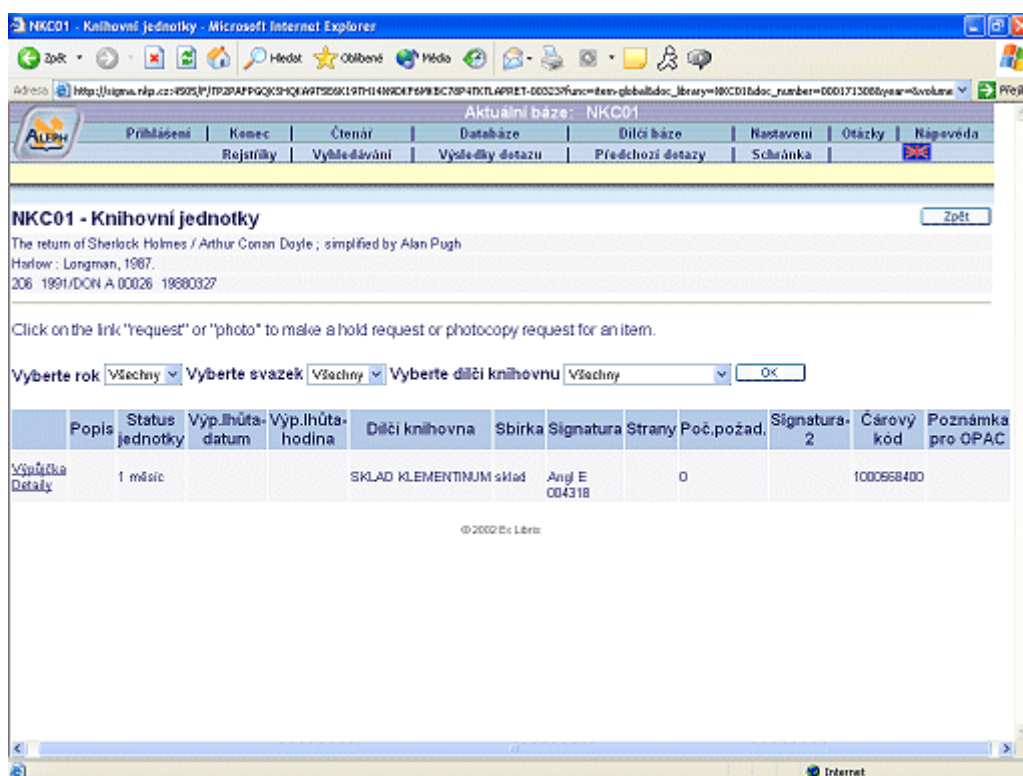
Přidat do e-schránky | Uložit | Poslat e-mailem | S-F-X

Klikneme-li nyní na ikonu „SFX“ na horní nebo dolní liště, systém SFX nám nabídne tyto služby:

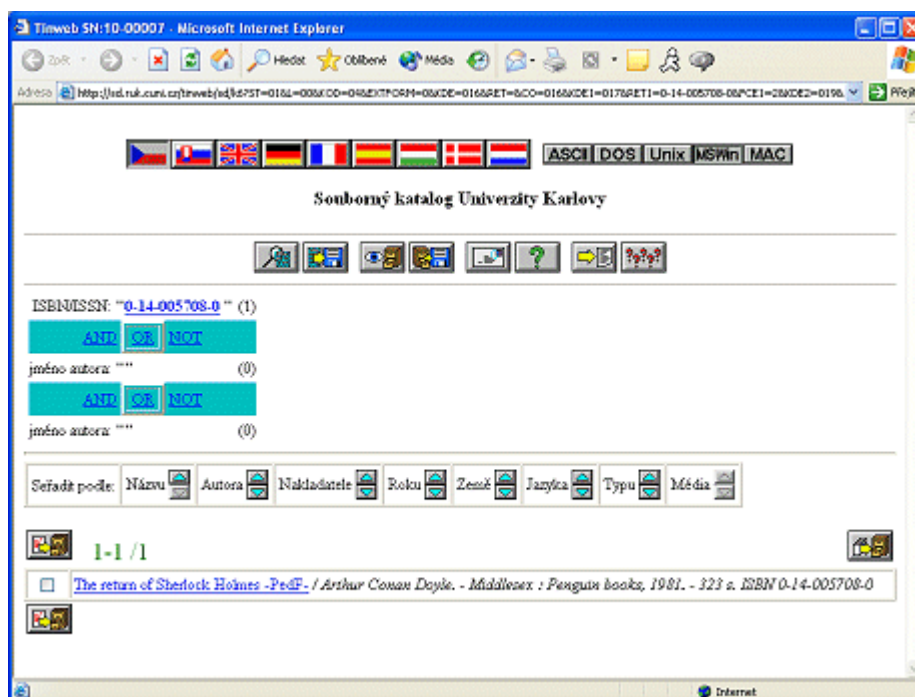

Z této nabídky služeb zvolíme „Vyhledat v NK ČR“. Systém SFX poté nabídne nové okno s informacemi o žádaném exempláři z fondu NK:

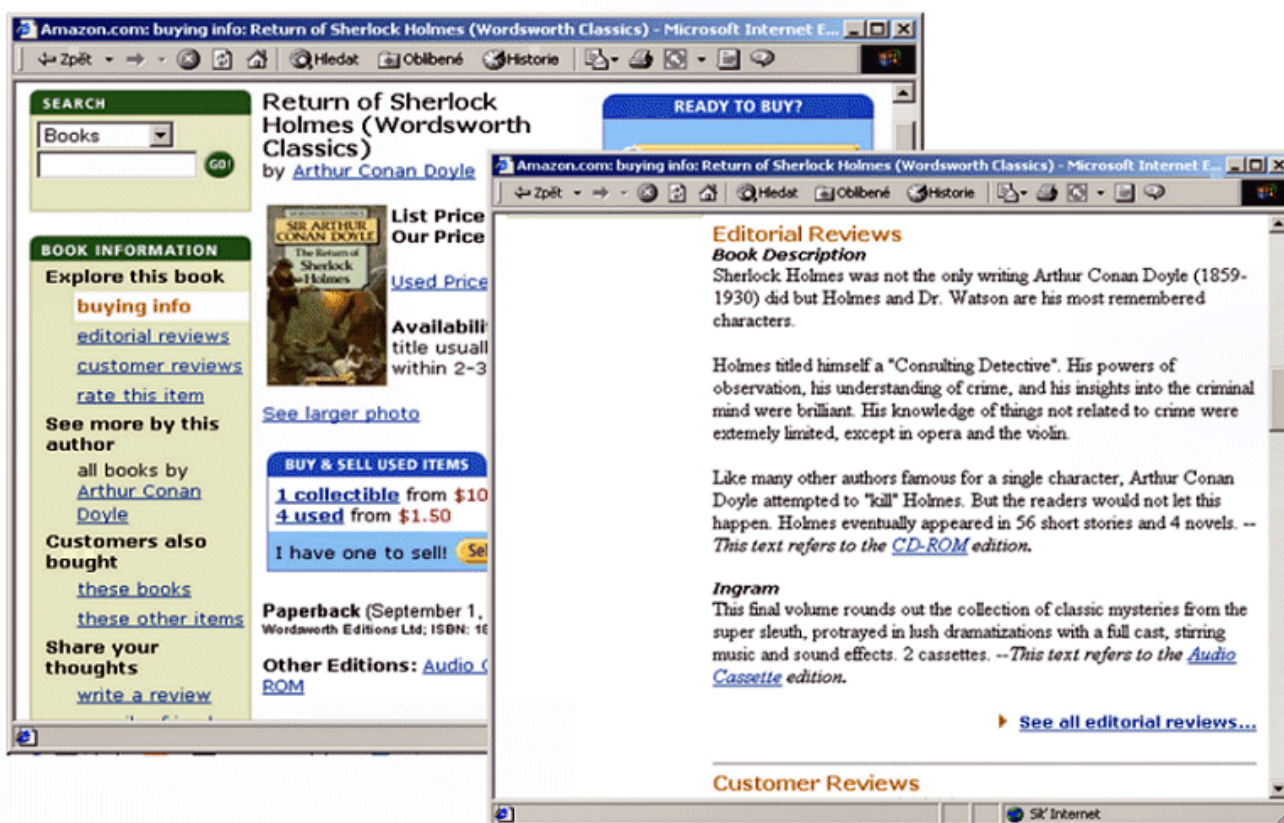

Vybereme-li z nabídky Služeb SFX „Vyhledat na UK“. Systém SFX nám nabídne nové okno s informacemi o žádaném exempláři z fondu UK:

Vybereme-li nabídky služeb SFX „Recenze v Amazon.com“, systém SFX nám nabídne nové okno s informacemi o žádaném exempláři v internetovém knihkupectví Amazon:

SFX – souhrn

SFX představuje nástroj, který soustřeďuje na jednom místě nabídku *všech relevantních* souvisejících přidaných služeb, zejména pak:

- informace o výpůjčním statutu v katalozích provozovaných pod různými systémy
- přístup k abstraktu, plnému textu prostřednictvím plnotextových databází Ebsco, ProQuest 5000, ScienceDirect
- informace o autorovi prostřednictvím Encyclopaedia Britannica (volně přístupná část)
- příbuzné dokumenty podle slov z názvu prostřednictvím webovských vyhledávačů Google, Altavista, Excite ...
- elektronické dodávání dokumentů prostřednictvím Virtuální polytechnické knihovny a NK Document Delivery
- recenze, on-line nákup knih prostřednictvím Amazon.com
- ... 20 standardně nadefinovaných služeb

Přehled všech bází – SFX cílů – naleznete na adrese <http://jib-info.cuni.cz>.

Používaný HW a personální zajištění JIB

JIB provozujeme v současné době na stroji HP ProLiant DL 380 s těmito parametry:

2 x P III 1.4 GHz
 4 GB RAM
 2 x 18 GB + 1 x 9 GB disk

V době publikování příspěvku již bude pravděpodobně nainstalována nová verze MetaLibu (MetaLib 2.2) a ta poběží na stroji IBM xSeries x440 s parametry:

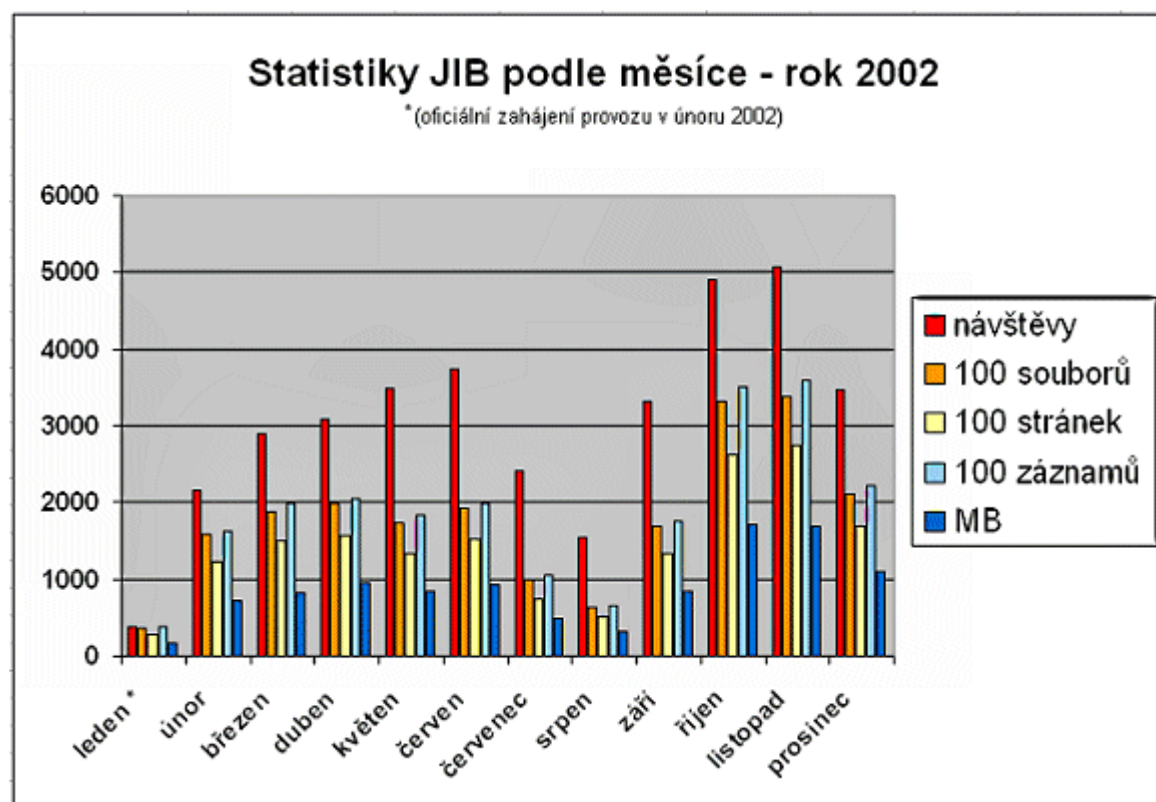
4 x Pentium XEON 1.4 GHz
 8 GB RAM
 2 x 36 GB disk

Operačním systémem je v obou případech Red Hat Linux a oba stroje jsou připojeny k internetu přímo prostřednictvím páteří sítě PASNET, širší pásma je 100 Mbps.

Provoz JIB (tedy systémová podpora, konfigurace zdrojů, provoz HW, helpdesková podpora, atd.) je podporován týmem dvanácti informačních, síťových, databázových a hardwarových specialistů z Národní knihovny a Ústavu výpočetní techniky UK.

Představu o využívání JIB můžete získat z následujícího grafu:

Statistiky využití serveru MetaLib v roce 2002

<i>měsíc</i>	<i>byty</i>	<i>soubory</i>	<i>stránky</i>	<i>návštěvy</i>	<i>záznamy</i>
leden	187485112	35594	28409	376	37065
únor	753257676	157764	122098	2150	163148
březen	867036825	189094	149345	2900	198805
duben	987003822	198669	155611	3077	204477
květen	888796685	173589	133100	3487	183369
červen	985104013	192909	151296	3744	199458
červenec	504440452	99819	74186	2408	105282
srpen	328041281	63952	49756	1536	66549
září	889414238	168646	133833	3320	175007
říjen	1788173134	331742	261776	4897	350520
listopad	1762236045	337512	274312	5068	358732
prosinec	427339975	84583	67615	1246	89025
celkem	10368107163	2033842	1601309	34209	2131388

* údaje k 10. 12. 2002

Co je třeba udělat pro to, aby určitý systém mohl aktivně spolupracovat s MetaLibem, případně být SFX zdrojem-pramenem nebo cílem? V první fázi je třeba kontaktovat NK, dále (pro dohadování technických detailů) UK-ÚVT. Připojení do MetaLibu se urychlí a usnadní, pokud připojovaný systém má rozhraní Z39.50, existují však i jiné možnosti. Aby připojovaný systém mohl být SFX zdrojem, musí být schopný generovat OpenURL. Naproti tomu SXF cílem může být v zásadě každý systém. Kvalitní spolupráci s SFX serverem však zajišťují systémy podporující tzv. link-to URL syntax na podrobné informace, např. na podrobnosti o výpůjčním statutu exemplářů v případě knihovního systému.

Jednotná informační brána CASLIN a fyzický souborný katalog CASLIN

Hladký start projektu JIB byl možný díky výsledkům dosaženým v předcházejících letech pod hlavičkou projektu CASLIN (Česká a Slovenská knihovní informační síť)

<<http://www.caslin.cz:7777/caslin/historie/document.html>>

(především oblast standardizace, automatizace a vytvoření jednotného základu sítě knihoven); JIB je jedním z jeho logických vyústění a pokračování, což vyjadřuje i úvodní obrazovka JIB

<<http://www.jib.cz>>.

V souvislosti se souběžnou existencí JIB, která je mj. i virtuálním souborným katalogem, a fyzického souborného katalogu CASLIN se opakovaně objevují otázky typu:

- *Je lepší fyzický souborný katalog CASLIN nebo JIB jako virtuální souborný katalog?*
- *Potřebujeme JIB, když už zde máme fyzický souborný katalog CASLIN?, nebo naopak*
- *Budeme po plném zprovoznění JIB CASLIN ještě potřebovat fyzický souborný katalog CASLIN?*

V úvodu je třeba poznamenat, že v případě JIB a CASLIN-SK ČR nejde o konkurenci nebo dokonce o „boj o místo na slunci“. Naopak – je třeba usilovat o dobré fungování obou systémů a jejich vzájemné doplňování. JIB je **mj.** i virtuálním souborným katalogem. Je to jen jedna z mnoha dalších funkcí. Ideálem je návaznost na dobře fungující fyzický národní souborný katalog a další souborné katalogy, včetně zahraničních a mezinárodních. Na jedné straně JIB umožňuje více než fyzický národní souborný katalog, na druhé straně umožňuje méně. V rovině zdrojů umožňuje JIB ve srovnání s CASLIN-SK ČR více díky přímé integraci zahraničních zdrojů a přidávaných služeb. Velmi snadno byl vytvořen například česko-slovenský virtuální souborný katalog. Realizace česko-slovenského souborného katalogu v původně plánované fyzické podobě by již dnes po rozdělení obou států nebyla reálná. Méně naopak nabízí virtuální souborný katalog proto, že vzhledem k širokému záběru JIB není cílem kompletní integrace jednotlivých malých českých knihoven, které mohou být naopak v úplnosti zahrnuty v CASLIN-SK ČR. V rovině funkcí je výhodou JIB možnost paralelního vyhledávání a lokalizace dokumentů v českých i zahraničních knihovnách až na úroveň aktuálního stavu knihovních jednotek, při využití funkce stahování záznamů bude pro katalogizátory jistě příjemná možnost jednoduché volby (případně stále předvolby) knihoven, z nichž si určitá instituce přeje záznamy stahovat, včetně začlenění zahraničních knihoven – např. Kongresové knihovny a dalších. Jedna instituce může mít pro svá různá pracoviště několik předvolených profilů (pořadí institucí) pro stahování záznamů. Možnost volby formátu (UNIMARC nebo MARC 21) usnadní našim knihovnám jak využívání zahraničních zdrojů, tak přechod od formátu UNIMARC na formát MARC 21. JIB ale neumožňuje a nebude umožňovat online katalogizaci do společné báze. Absence společné fyzické báze bibliografických záznamů vyplývá z podstaty virtuálního souborného katalogu. Dále JIB umožňuje pouze základní (= velmi jednoduché) vyhledávání. Přesnost vyhledávání ve virtuálním katalogu je zpravidla nižší než v katalogu fyzickém.

Po převedení fyzického souborného katalogu pod Aleph budou mít české knihovny k dispozici fyzický i virtuální katalog ve vzájemně velmi dobře korespondujícím programovém vybavení. Je na nás, jak této výhody dokážeme využít. Dobré programové zajištění totiž zdaleka není zárukou úspěšné implementace a hojného využívání souborného katalogu. V oblasti budování i využívání souborného katalogu je třeba pečlivě zvažovat otázky strategicko-koncepční (včetně účelného doplňování virtuálního a fyzického modelu), dále je třeba v jednotlivých knihovnách přehodnotit a mnohde dosti zásadně změnit organizaci pracovních postupů tak, aby do nich bylo budování i využívání souborného katalogu účelně integrováno. Dlouho se zdálo, že hlavní překážkou jsou nedostatečné technické nástroje pro kooperaci v rámci souborného katalogu. Jak se technické nástroje zdokonalují, ukazuje se stále zřetelněji, že management českých knihoven se bude muset utkat s překážkou daleko těžší, a tou je přirozená lidská rezistence proti jakýmkoli změnám.

Další významnou linií projektu JIB, která přinese zvýšení uživatelského komfortu, ale také řadu změn do praxe našich knihoven, je vytvoření předpokladů pro optimální fungování JIB:

- jednotné věcné zpracování a budování souborů věcných autorit (této problematice budou věnovány v tomto periodiku samostatné příspěvky, proto je v tomto příspěvku vynechána)
- jednotný popis fondů českých knihoven metodou konspektu a spolupráce při jejich budování/využívání
- dělba odpovědností za cílené budování tematických bran

Popis a hodnocení fondů metodou konspektu

Překážkou pro komplexní zpřístupnění klasických fondů českých knihoven a snadnou navigaci uživatelů hledajících informace k určitému tématu do knihoven silných právě v hledané oblasti je nekvalitní popis obsahu fondů na stránkách většiny českých knihoven a absence údajů umožňujících makropohled na fondy našich knihoven. Chybí komplexní a srozumitelná tematická mapa našich knihoven vytvořená na základě jednotné metodiky.

Aplikace metody konspektu

<<http://nkp.2b.cz/konspekt/konspekt.phtml>>

v českých knihovnách by měla přispět k nápravě situace a výstupy v podobě tabulek a grafů srovnatelných nejen v národním, ale i v mezinárodním kontextu, by měly posloužit jako účinný nástroj pro přesvědčování odpovědných orgánů o chronickém nedostatku prostředků na doplňování klasických fondů českých knihoven a jeho tvrdých a nevratných dopadech. Metoda konspektu je prozatím aplikována v NK, výsledek i potřebné dokumenty jsou k dispozici na stránkách Národní knihovny <<http://www.nkp.cz/konspekt>>.

KONSPEKT

Úvod Národní konzervační fond Univerzální knihovní fond Studijní fond

METODA KONSPEKTU

- Základní informace
- [Kódy úrovně fondů](#)
- [Kódy jazyků](#)
- [Indikátory ochrany fondů](#)
- [Předmětové kategorie a skupiny konspektu](#)
- [Příklady aplikace skupin konspektu v záznamech NK ČR](#)

Základní informace

Umožňuje souborný popis (charakteristiku) fondu určité knihovny (skupiny knihoven) bez podrobných bibliografických informací.

Umožňuje komunikaci o fondech a jejich porovnávání, poskytuje jednotný a srovnatelný přehled.

Je účinným nástrojem pro tvorbu strategie budování fondů.

Vznikl v USA, dnes má řadu aplikací po celém světě.

Je spravován a rozvíjen v rámci [OCLC-ACAS](#)

Jedná se o obecnou metodu, kterou lze upravit podle potřeb instituce/skupiny institucí/země.

Další informace na: <http://jib-info.cuni.cz/index.php?fname=jib.mnu&sub=4&url=dokumenty>

Postupně začínají metodu konspektu při popisu svých fondů využívat i další české knihovny. Vlastní metoda konspektu je jednoduchá a snadno aplikovatelná v knihovnách, které mají kvalitní informace o svých fondech směrem do minulosti a

dobře postavenou strategii včetně strategie budování fondů. A samozřejmě naopak. Až bude mít více knihoven k dispozici podobné výstupy, jaké má nyní NK,

FONDY NÁRODNÍ KNIHOVNY ČR

Úvod Národní konzervační fond Univerzální knihovní fond Studijní fond

Fondy Národní knihovny ČR vznikaly v průběhu několika staletí a obsahují 6 miliónů svazků. Jedná se o nejrozsáhlejší fondy v České republice, jejichž celkový význam i hodnota jsou zcela ojedinělé v národním i mezinárodním měřítku. Důsledkem trvalého nedostatku finančních prostředků na budování fondů v posledních letech je skutečnost, že Národní knihovna nemůže toto významné kulturní a intelektuální dědictví nejen rozmnožovat, ale ani adekvátně ochraňovat pro příští generace. Podrobnější informace přináší následující přehled vytvořený pomocí metodou [konspektu](#) (souhrnné informace, předmětové kategorie, příklady aplikace).

Národní konzervační fond	Univerzální knihovní fond	Studijní fond
Charakteristika	Charakteristika	Charakteristika
Hodnocení fondu <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty • zahraniční dokumenty 	Hodnocení fondu <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty <ul style="list-style-type: none"> ◦ dokumenty A ◦ dokumenty B • zahraniční dokumenty 	Hodnocení fondu
Strategie budování fondu <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty • zahraniční dokumenty 	Strategie budování fondu <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty <ul style="list-style-type: none"> ◦ dokumenty A ◦ dokumenty B • zahraniční dokumenty 	Strategie budování fondu
Stažení souhrnného dokumentu	Stažení souhrnného dokumentu	Stažení souhrnného dokumentu

- [Stažení souhrnných informací o Konspektu](#)

nastane čas pro diskusi nad sjednocením interpretace kódů úrovně fondů a především nad pokrytím jednotlivých předmětových kategorií v různých českých knihovnách.

Od aplikace metody konspektu na fondy jednotlivých českých knihoven vede přímá cesta k rozdělení gescí pro budování tematických bran a zahájení prací v této uživateli žádané a u nás stále ještě opomíjené oblasti.

Budování tematických bran

Tematické brány jsou definovány jako služba, jejímž cílem je nabídnout studentům, pedagogům i pracovníkům v oblasti výzkumu a vývoje ověřený výběr vysoce kvalitních zdrojů dostupných prostřednictvím internetu.

Předpokladem vytvoření kvalitních tematických bran je stanovení jednotných kritérií pro selekci a popis zdrojů, kooperace a trvalá správa. Předpokladem jejich zpřístupnění jsou kvalitní technické nástroje pro jejich provoz a zpřístupnění. JIB představuje kvalitní technický nástroj pro zastřešení a zpřístupnění jednotlivých tematických bran. Stanovení jednotných kritérií a dělba práce nás v nejbližší době čeká.

Dále se podíváme konkrétněji na úkoly spojené s budováním tematických bran:

- **Výběr zdrojů.** Výběr informačních zdrojů na internetu. Nelze provádět automaticky, intelektuální vklad je zde nezbytný. Musí existovat jasná, písemně zdokumentovaná kritéria výběru.
- **Správa elektronické sbírky.** Systematická a pravidelná práce spojená s údržbou a rozvojem elektronické sbírky založená na předem definovaných kritériích.
- **Popis zdrojů.** Všechny vybrané zdroje jsou popisovány podle předem stanoveného výběru metadat zajišťujících identifikaci a lokalizaci zdrojů. Metadata jsou (na rozdíl od plných textů anotací) strukturována do jasně definovaných sémantických polí, která umožňují strukturované vyhledávání.
- **Tematická klasifikace.** Všechny zdroje jsou v zájmu zajištění předmětového přístupu indexovány podle určitého klasifikačního schématu. Věcné zpracování na bázi přirozeného jazyka je založeno na intelektuální obsahové analýze dokumentu a využívá řízených slovníků předmětových hesel.

O výše uvedené úkoly se dělí pracovníci knihoven s pedagogy i studenty univerzit. Pracovníci knihoven zodpovídají za stanovení jednotných kritérií. Jejich posláním bylo a i v prostředí internetu zůstává stanovení takových postupů, které vnesou do neuspořádané množiny zdrojů na internetu řád a pomohou je utřídit, vyhledat a zpřístupnit. Potřebují se ale opřít o univerzitní odborné zázemí. Zatímco v zahraničí jsou tematické brány systematicky budovány již řadu let, u nás se zatím jedná o pole neorané, na němž nás čeká hodně zajímavé společné práce.

Následují URL a charakteristiky vybraných evropských tematických bran:

Dutch Electronic Subject Service (DutchESS)

URL: <http://www.kb.nl/dutchess/>

Charakteristika: nizozemská národní tematická internetová brána, budovaná především pro potřeby akademické obce. Tematicky se zaměřuje na filozofii, psychologii, sociální vědy, jazykovědu, umění, historii a zeměpis. Přístup ke zdrojům je volný, bez omezení. Projekt se účastní společně s nizozemskou národní knihovnou také několik nizozemských akademických knihoven. DutchESS se zaměřuje především na holandsky a anglicky mluvící uživatele. Snaží se o kompletní pokrytí především národních zdrojů, spolupracující knihovny však nemají žádná geografická ani jazyková omezení.

Finnish Virtual Library (FVL)

URL: <http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto/>

Charakteristika: tematická internetová brána zajišťující pohodlný a kvalitní přístup k vybraným internetovým zdrojům z oblasti kultury, jazykovědy, vzdělávání, společenských věd, ekonomie, zdravotnictví, přírodních věd a technologií. Brána je spravována 18 finskými vědeckými knihovnami. Cílovou skupinou uživatelů je finská akademická obec. Kromě klasických finských zdrojů zahrnuje i velmi kvalitní dokumenty ze zahraničí. Některé zdroje jsou pouze ve finštině, ale obsahují klíčová slova a popis v angličtině. Přístup ke zdrojům je zdarma. Jedná se o národní službu s extenzí do zahraničí, jelikož spolupracuje na několika mezinárodních projektech. Užívá angličtinu a finštinu. Shromažďuje zdroje z celého světa, především pak finské, evropské a americké.

Online Theses, Německo (DNB-Theses)

URL: <http://deposit.ddb.de/>

Charakteristika: online fond diplomových prací a dizertací německých univerzit. Uživatelům může sloužit jako velmi kvalitní zdroj pro vědecký výzkum. Německá národní knihovna úzce spolupracuje s německými univerzitními knihovnami a tvoří z prací, které jí poskytnou, depozitní fond. Zdroje jsou ukládány jako plné texty a pokrývají všechny předmětové kategorie (se zaměřením na vědu). Fond se rychle rozrůstá spolu s rostoucí popularitou elektronického publikování. Zdroje jsou veřejně přístupné.

SonderSammelGebiets-Fachinformationsführer

URL: <http://www.sub.uni-goettingen.de/ssgfi/>

Charakteristika: Rozhraní ke 4 tematickým branám zahrnujícím zdroje z odlišných oborů lidské činnosti spravuje Státní a univerzitní knihovna Dolního Saska. Brány zahrnují jen takové internetové zdroje, které jsou vybírány profesionálními knihovníky a popisovány bohatou sadou metadat. Cílovou skupinou uživatelů je akademická obec. Do systému jsou průběžně přidávány nové a aktuální zdroje, starší jsou zpětně kontrolovány a aktualizovány. Brána shromažďuje mezinárodní zdroje, hlavně z USA, Německa a Anglie.

Všechny výše uvedené tematické brány spolupracují v rámci mezinárodního projektu

Renardus

URL: <http://www.renardus.org/>

Projekt Renardus je v současné době jednou z nejvýznamnějších iniciativ na poli tvorby a koordinace tematických internetových bran v Evropě. Klade si za cíl poskytovat vybrané a kvalitní zdroje z internetu pro evropskou akademickou obec. Poskytuje integrovaný přístup ke zdrojům jednotlivých tematických bran, které jsou v projektu zařazeny. Výsledkem práce odborníků z mnoha zemí je nejen fungující polytematická evropská tematická internetová brána, na jejíž výstavbě spolupracuje 7 evropských států, ale i řada standardů a doporučení využitelných v dalších zemích.

Mezinárodní spolupráce v projektu Renardus vychází ze skutečnosti, že žádná země, ani žádná služba nemůže sama efektivně identifikovat, popsat a organizovat všechny internetové zdroje pro potřeby akademických a vědeckých obcí v Evropě. Zařazením několika dílčích národních (či mezinárodních) projektů se podařilo pokrýt všechny obory lidské činnosti.

Všechny zahrnuté brány poskytují metadata v angličtině a záznamy v národním jazyce, nebo v angličtině. Renardus umožňuje paralelní vyhledávání (několik tematických bran najednou přes jedno rozhraní).

V závěru roku 2002 bude na stránkách JIB k dispozici jednotná metodika pro budování českých tematických bran založená na mezinárodních standardech a doporučeních. Právě projekt Renardus je pro nás významným vodítkem a inspirací.

Závěr

Jednotná informační brána je ve všech svých hlavních liniích

- integrace heterogenních informačních zdrojů v jediném, uživatelsky vlídném prostředí
- jednotné věcné zpracování a budování souborů věcných autorit
- jednotný popis fondů českých knihoven metodou konspektu a spolupráce při jejich budování/využívání
- dělba odpovědností za cílené budování tematických bran

projektem celonárodního významu s těsnou vazbou na mezinárodní kontext. Do projektu bude do konce roku 2002 aktivně zapojena většina velkých českých knihoven i souborných katalogů, výsledky projektu jsou volně dostupné pro domácí i zahraniční uživatele. Existence JIB postavila určitý segment služeb českých knihoven na špičkovou světovou úroveň. Tento fakt si doma příliš neuvědomujeme a nedoceňujeme. Na mezinárodních konferencích se dnes často hovoří o všech hlavních programových liniích projektu jako o trendech. Je příjemné, že můžeme nabídnout a předvést konkrétní ukázky praktického naplnění těchto trendů. O využití MetaLibu a SFX uvažují dnes největší světové knihovny, za zmínku stojí například Kongresová knihovna. Její pracovníci pokládají právě naši aplikaci za velmi zajímavou a obracejí se na nás se žádostmi o konzultaci.

Projekt JIB dosáhl za necelé dva roky své existence významných výsledků. Nad jeho budoucností se však nyní vznáší otazník, zda přežije rok 2003. Prozatím byl financován především z prostředků výzkumu a vývoje, dvouletý projekt ale končí v roce 2002. Jediným zdrojem pro financování jádra projektu zůstává pro rok 2003 program VISK, který je jako celek značně finančně poddimenzován.

Celý projekt je prozatím napojen na jedinou licenci MetaLibu vázanou na Národní knihovnu, která má jako jedna z prvních instalací stále původní cenu. Je logické, že dodavatel MetaLibu navrhuje pro projekt našeho rozsahu smlouvu a licenci pro konsorcium knihoven, což bude znamenat výrazné zvýšení ceny. Prozatím se nám daří držet původní, pro nás velmi výhodnou smlouvu díky tomu, že naše úspěšná celonárodní instalace se stala významnou „výkladní skříní“ pro MetaLib, dlouhodobě je ale tato situace neudržitelná.

Věříme, že projekt přežije rok 2003 v rámci programu VISK. Od roku 2004 by byl vhodný jeho rozvoj na konsorciální bázi a propojení s informačními zdroji, k jejichž zvýšenému využití a propagaci významně přispívá.

Dokumenty, akce

Následuje výběr několika základních dokumentů k jednotlivým tematickým okruhům zahrnutým do projektu JIB:

MetaLib

MetaLib – základní informace / Jindřiška Pospíšilová, Karolina Košťálová
<http://jib-info.cuni.cz/index.php?fname=jib.mnu&sub=2&url=metalib>

Metilib [další informace] / ExLibris
<http://www.exlibris.co.il/metalib/index.html>

SFX

SFX – základní informace / Jiří Pavlík
<http://jib-info.cuni.cz/index.php?fname=jib.mnu&sub=3&url=sfx>

SFX [další informace] / ExLibris
<http://www.sfxit.com>

Konspekt

Konspekt [základní informace] / Bohdana Stoklasová

<http://nkp.2b.cz/konspekt/konspekt.phtml>

Konspekt [další informace] / WLN

<http://www.wln.org/products/aca/conspect.htm>

Tematické brány

Zahraniční tematické internetové brány : standardy pro popis zdrojů a jejich harmonizace [kapitola diplomové práce] / Tereza Stoklasová. Praha : [s.n], 2002. 36 s.

Poznámka: infostránky JIB budou na počátku roku 2003 obohaceny o rubriku Tematické brány, jejíž součástí bude kromě zde citované studie i návrh metodiky pro budování tematických bran v Česku.

Projekt JIB byl v uplynulých dvou letech prezentován na většině významných domácích knihovnických konferencích a seminářích, ve výčtu akcí nechybí ani prezentace na mezinárodních a zahraničních konferencích

http://jib-info.cuni.cz/akce/akce.php?akce=ostatni_minule,

proběhla řada školení věnovaných využívání jeho výsledků

http://jib-info.cuni.cz/akce/akce.php?akce=skoleni_minule.

Většina článků a všechny prezentace včetně fotodokumentace jsou k dispozici na infostránkách JIB

<http://jib-info.cuni.cz>.

Na stejném místě je k dispozici nabídka dalších dokumentů vztahujících se k problematice JIB.

U příležitosti ukončení pilotního projektu Jednotná informační brána pro hybridní knihovny bude vydána monografie shrnující výsledky projektu.

listopad 2002